

OPONENTSKÝ POSUDEK

PhDr. Jan Jireš se v práci „*Role Střední Evropy v americké zahraniční politice po studené válce*“ pokouší o systematizovanou analýzu amerického diskurzu - především 90. let - ve vztahu k roli Střední Evropy (včetně ČR) v americkém zahraničně-politickém myšlení. Budiž hned na úvod řečeno, že se jedná o práci velmi zdařilou.

Hlavní výhodou Jana Jireše, kterou při práci na této studii jednoznačně zhodnotil, je jeho vynikající a naprosto suverénní zvládnutí pramenné i sekundární základny k danému tématu (jež je přitom mimořádně obsáhlá). Dlouhodobých studijních a výzkumných pobytů v USA Jan Jireš využil jak k osobnímu seznámení s mnoha předními americkými analytiky, kteří se tématu intenzivně věnují (namátkou Daniel Hamilton, Wess Mitchell, John Hulsman a mnozí další neopominutelní aktéři americké veřejné debaty o studované záležitosti) a s nimiž pro účely své práce podnikl mnohá zásadní interview, tak ke zcela mimořádnému zvládnutí americké literatury k tomuto tématu. Tuto suverenitu ve znalostech zdrojů (která v českém prostředí stále ještě nebývá pravidlem) považují za mimořádně cennou a stojí na ní nejen předkládaná velmi kvalitní disertační práce, ale ukazuje také na excelentní badatelské přísliby Jana Jireše do budoucna.

Jireš si klade hlavní výzkumný dotaz, na který hledá odpověď: „Jaké je spektrum amerických postojů ke Střední Evropě a vztahům mezi ní a USA, vyjadřovaných ve veřejné americké zahraničněpolitické diskusi po skončení studené války?“ Nástrojem, který k jejímu zodpovězení používá, je analýza jedné z tzv. „velkých debat“ (*great debates*), která v amerických zahraničně-politických kruzích v 90. letech proběhla, tj. debaty o vhodnosti či nevhodnosti rozšíření NATO o státy Střední Evropy, včetně ČR. Právě na této debatě (datované cca roky 1993 - 1999) se role České republiky a celého regionu Střední Evropy¹ promítala nejzřetelněji a je analyticky velmi přesně použita jako jádro předložené práce.

Jistým omezením může být fakt, že další dvě „velké debaty“, které přitom Jireš také zmiňuje, již nebyly obdobně rozsáhlým a hlubokým způsobem analyticky vytěženy. Jedná se zaprvé o velmi intenzivní a zcela zásadní debatu o invazi do Iráku v letech 2002/2003 jako jednu z reakcí na 11. září 2001 (v níž přitom Střední Evropa jako konstitutivní element Rumsfeldovy teze o tzv. Nové Evropě sehrála klíčovou roli, jak Jireš správně zmiňuje) a zadruhé o debatu o projektu prezidenta George W. Bushe o umístění prvků americké protiraketové obrany do Evropy, konkrétně do Polska a České republiky. I v této debatě (přibližně z let 2007-2009) hrála přitom Střední Evropa a její místo v americké zahraniční politice (i ve vymezení obou vůči Rusku) zcela zásadní a konstitutivní roli. Jakkoliv debata o protiraketové obraně nebyla tak formotvorná jako předchozí dvě „velké debaty“ (rozšíření NATO v 90. letech a invaze do Iráku po 11. září), byť už jen proto, že se v ní do jisté míry jen variovaly názory, postoje a schémata zformulované v obou předchozích „velkých debatách“, i ona nabízela dostatek materiálu – už třeba jen tím, že by umožnila zkoumané téma sledovat od počátku 90. let minulého století až na počátek aktuální dekády století jedenadvacátého. Rozhodnutí Jana Jireše soustředit se zcela na první z oněch „velkých debat“² však respektují, hlavně proto, že kvalitu jeho práce nesnižuje – především díky tomu, že již samotnou analýzu debaty o rozšíření NATO pojal zcela vyčerpávajícím, důsledným a pro věrohodnost svých tezí a své práce dostačujícím způsobem, ale i proto, že to byla vskutku debata prvotní a formativní, zatímco druhé dvě debaty již víceméně variacemi, jakkoliv bohatými a poskytujícími i nové úhly pohledu.

¹ Jireš se v práci výstižně věnuje i rozličným vymezením tohoto nikoliv pouze geografického pojmu v americké debatě.

² Velmi správně přitom osvětluje i samotný fenomén tzv. *great debates*, který v českém prostředí prakticky neexistuje a který je i v dalších zemích mimo USA jen velmi obtížně napodobitelný.

Hlavní úkol své práce, tj. systematizovat a typologizovat základní směry a názorové platformy americké debaty, pokud jde o Střední Evropu a její místo v americké politice, pak Jireš pojal prostřednictvím dvou metodologií.³ První metodologií je klasické politologické rozlišení hlavních směrů amerického zahraničně-politického myšlení, tj. liberálů, neokonzervativců a realistů. Jako člověk, do jisté míry „handicapovaný“ tím, že se při své práci pohybuje i v reálném politickém světě, do značné míry nesouhlasím s Jirešovým tvrzením, že „rozlišení mezi republikány a demokraty má pro pochopení zahraničněpolitické diskuse jen malý význam“ (s. 48). Skutečnost, že liberálové se nacházejí především (ne-li výlučně) v řadách demokratů a neokonzervativci především (ne-li výlučně) v řadách republikánů a realisté v obou hlavních politických táborech, může být indikací toho, že i staré (a uznávám, že politické, spíše než politologické) rozlišení demokratů a republikánů má i v zahraniční politice stále svůj význam a svou vypovídací hodnotu. Souhlasím však s Jirešovým argumentem, že pro jemnější politologickou analýzu jde o nástroj až příliš hrubý.

I triáda liberálové – realisté – neokonzervativci právem připadá Jirešovi ne zcela vystihující všechny nuance. Pro analýzu amerických postojů a pozic ke Střední Evropě proto sahá i ke druhé typologii, kterou v roce 2001 předložil přední americký historik Walter Russell Mead ve své knize „*Special Providence: American Foreign Policy and How It Changed the World*“.⁴ Meadova typologie postuluje čtyři hlavní myšlenkové školy, pokud jde o americký přístup k zahraniční politice – jeffersonismus, hamiltonismus, wilsonismus a jacksonismus. Jireš pak jejich obecné charakteristické rysy (které od Meada velmi detailně a ve zkratce výstižně přebírá) konfrontuje se speciálním případem role Střední Evropy v americké debatě 90. let o rozšíření NATO. Přiložení těchto dvou obecných metodologií – řekněme klasické/tradiční⁵ a specifické, Meadovy – na konkrétní materii Střední Evropy a její role v americké zahraniční politice pak umožňuje Jirešovi dosáhnout záměru předložené studie, tj. konkretizovat dané specifické postoje v rámci obecnějších myšlenkových škol v USA.

Tento postup kombinace dvou metodologií, jedné obecné a jedné specifické, se pro výsledky Jirešovy práce ukázal přínosným. Za jedinou jeho problematickou část považuji fakt, že Jireš Meadovovu typologii sám nijak „neproblematizuje“, neanalyzuje její přesnost ani nosnost a pouze ji přebírá. Ona sama přitom není nijak nesporná, všeobecně akceptovatelná, natož jediná možná (čehož si je však autor nepochybně vědom). Jako člověk s historickým, nikoliv politologickým vzděláním se dívám s jistou skepsí na velmi obecně a hrubě zformulované charakteristické rysy v Meadově škále, pro něž používá pojmenování po jednotlivých historických aktérech americké politiky – a přitom je definuje zcela a-historicky, mnohdy i bez ohledu na skutečné politické kroky (nikoliv pozdější typologizované a zevšeobecněné povědomí o nich) T. Jeffersona, A. Hamiltona, A. Jacksona či W. Wilsona. Meadova typologie škol americké zahraniční politiky, o níž se Jireš opírá, je jistě pozoruhodná, inspirativní a inovativní – ostatně, před Meadem (a v mnoha případech ani po něm) prakticky žádný analytik nepovažoval Alexandra Hamiltona či Andrewa Jacksona za formativní postavy amerického zahraničně-politického myšlení. Je-li takto novátorská a

³ A opět, velmi pečlivě a správně přitom objasňuje i samy metodologické základy, jak pokud jde o výběr svých zdrojů a popis jejich relevance, tak pokud jde o definici základních jednotlivých pojmů.

⁴ Fakt, že práce vyšla v roce 2001 a neobsahuje tudíž rozbor vztahu mezi danými základními myšlenkovými tradicemi a „velkými debatami“ o Iráku (2002/2003) a protiraketové obraně (2007 – 2009), byl možná důvodem, proč Jireš tyto dvě další debaty již pouze jen zmiňuje, avšak neanalyzuje.

⁵ Jakkoliv je doplnění klasické zahraničně-politické dichotomie liberalismus vs realismus o neokonzervatismus poměrně čerstvého data, vzhledem k formování neokonzervativního myšlení v 60. a 70. letech (nejprve s konotacemi vnitropolitickými a společenskými, spíše než dominantně zahraničně-politickými) a jeho posunu na zcela zásadní a místy až dominantní proud republikánského myšlení poté až v 80. a 90. letech 20. století a první dekádě 21. století – zde také ne zcela souhlasím s Jirešovým kategorickým tvrzením, že „neokonzervativci jsou v posledních třiceti letech dominantním zahraničněpolitickým proudem v rámci Republikánské strany“ (s. 53).

svérázná typologie (jakkoliv slavným autorem, zčásti i díky ní, W. R. Mead je) přijata jako jeden z badatelských nástrojů, slušelo by se jí taktéž podrobit analytické skepsi či relativizaci.

O vlastní upřesnění Meadovy relevance pro dané téma se Jireš snaží dvěma způsoby: zaprvé již zmíněnou kombinací Meadovy typologie s klasickou obecnou triádou liberálově – realisté – neokonzervativci, zadruhé pak formulací vlastních dělicích linií, která systematizaci postojů ke Střední Evropě v americké debatě dále upřesňuje. Jan Jireš přichází s vlastním doplněním obou škál, kdy se mu jako hlavní rozlišovací kritérium jeví „orientace buď na spolupráci s regionálními velmocemi (Rusko), nebo naopak na spolupráci s menšími zeměmi v jejich sousedství (Střední Evropa)“ (s. 116). Tento závěr, který Jirešovy vyplývá z porovnání obou zvolených typologizačních metodologií, považuji za nosný a obhajitelný.

Bez ohledu na drobné analytické osobní výhrady (které jsem v textu posudku možná až přespříliš vzhledem k mnoha nezmiňovaným kvalitám práce akcentoval) považuji práci Jana Jireše za velmi kvalitní a cennou. Již jen proto, že jako první v tomto rozsahu – a s touto hloubkou znalostí – typologizuje a schematizuje jednotlivé americké postoje ke Střední Evropě, jak se vyjevily během debaty o rozšiřování NATO v 90. letech. Ocenění však Jireš zaslouží nejen za toto přínosné prvenství své studie. Zmíněny by měly být i jeho smysl pro generalizaci, schopnost z nepřeborné matérie vystihnout její konstitutivní a charakteristické rysy, stejně jako precizní jazyk. Ze všech těchto důvodů považuji práci Jana Jireše za velmi kvalitní a doporučuji ji k obhajobě.

17. června 2012

Mgr. Jiří Ellinger, PhD.